

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОГО ЖИТТЯ ПЕДАГОГА

Козак Галина

Волинський фаховий коледж Національного університету
харчових технологій,
м. Луцьк, Україна

Galina.Gayduk123@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2920-2530>

Метою даної статті є визначити рівень комунікативної толерантності педагога, на різних етапах його професійного становлення та її особливостей: здатності до гнучкості, комунікативних установок.

Методи. Основою дослідження став констатуючий експеримент з застосуванням діагностичного інструментарію, що включав в себе: Методику діагностики комунікативної установки за В.В. Бойко, Методику діагностики комунікативної толерантності (за В.В. Бойко), Тест ригідності.

Результати Здійснене емпіричне дослідження комунікативної толерантності педагогів на різних етапах професійного життя показало, що в період адаптації, педагогам притаманна висока комунікативна толерантність, низька ригідність, а в комунікативній установці проявляється негативний особистий досвід спілкування з оточуючими, схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю. В період професійної реалізації педагогам властивий середній та низький рівень комунікативної толерантності, зростає рівень ригідності а в комунікативній установці переважає замаскована жорстокість по відношенню до людей, у судженнях про них. В період стагнації в педагогів проявляється низький рівень комунікативної толерантності, середній та високий рівень ригідності, в залежності від переосмислення ними свого професійного життя. На цьому етапі в комунікативній установці проявляється негативний особистий досвід спілкування з оточуючими.

Висновки. Рівень комунікативної толерантності, та її особливостей змінюються на різних етапах професійної діяльності педагогів. В період адаптації комунікативна толерантність має високий рівень, що вказує на те, що з такими особами комфортно здійснювати спільну діяльність, в них доброзичлива манера спілкування спрямована на хороші взаємостосунки з оточуючими, вони поважають іншу особистість. В цей період педагоги здатні змінювати свої інтереси і установки відповідно до змін поведінки партнерів по

взаємодії. Комунікативна установка проявляється в негативному особистому досвіді спілкування з оточуючими, схильності робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю.

В період професійної реалізації комунікативна толерантність знаходиться на середньому та низькому рівні. На цьому етапі професійного життя спостерігаються зростати ригідність, що виявляється нездатності змінювати інтереси і установки, які спрямовані на відстоювання своєї думки, на активність позиції, яка під впливом зовнішніх сил тільки посилюється та перешкоджає побудові адекватної взаємодії та відношення до інших. В комунікативній установці, на цьому етапі професійного життя, переважає замаскована жорстокість по відношенню до людей, у судженнях про них.

В період професійної стагнації низький рівень комунікативної толерантності, проте у деяких досліджуваних, проявляється високий рівень комунікативної толерантності, що пояснюється тим що для цих осіб вибірки професійна стагнація обертається асиміляцією професійних прийомів і технологій, орієнтованих на самовдосконалення і саморозвиток. Збільшуються рівень ригідності, що проявляється в конфліктності, афективній захопленості домінуючою ідеєю, що перешкоджає встановленню взаємодії з іншими. В комунікативній установці найбільш проявляється негативний особистий досвід спілкування з оточуючими, що в принципі є логічним зважаючи на стаж роботи і особливістю взаємодії.

Ключові слова: комунікативна толерантність, педагог, професійне життя, особистісні характеристики, професійне середовище, ригідність, установка.

Halyna Kozak. Psychological features of communicative tolerance at different stages of teacher's professional life.

The purpose of this article is to determine the level of teacher's communicative tolerance at different stages of one's professional development and its features: the ability to be flexible and the study of communicative sets.

Methods. The basis of the research was an ascertaining experiment with the use of diagnostic tools, which included: Method of the communicative sets diagnosis according to V.V. Boyko, Method of the communicative tolerance diagnosis (according to V.V. Boyko), Rigidity test.

Results. An empirical study of the teachers' communicative tolerance at different stages of their professional life showed that during the period of adaptation, teachers are characterized with high communicative tolerance and low rigidity, and negative personal experience of communication with others, a tendency to make unfounded generalizations of negative facts in the sphere of relations with partners appears in the communicative sets and observations of social reality. In the period of professional realization, teachers are characterized with a medium and low level of communicative tolerance, the level of rigidity increases, and the disguised cruelty regarding the people, in judgments about them is dominated in the communicative

sets. In the period of stagnation, teachers have a low level of communicative tolerance, an average and high level of rigidity regarding their reconsideration of professional life. At this stage, a negative personal experience of communication with others appears in communicative sets.

Conclusions. The level of communicative tolerance and its features change at different stages of the teachers' professional activity. In the period of adaptation, communicative tolerance is at high level, and it is comfortable to carry out joint activities with such persons, they communicate with a friendly manner, aimed at good relations with others, they respect another person. During this period, teachers are able to change their interests and attitudes in accordance with changes in the partners' behavior. The negative personal experience of communication with others, a tendency to make unfounded generalizations of negative facts in the sphere of relations with partners appears in the communicative sets and observations of social reality.

During the period of professional implementation, communicative tolerance is at an average and low level. At this stage of professional life, the level of rigidity increases that shows an inability to change interests and attitudes, which are aimed at defending one's opinion and an active position, which increases and prevents the construction of adequate interaction and relationship with others under the influence of external forces. At this stage of professional life, disguised cruelty regarding the people, in judgments about them, prevails in the communicative sets.

During the period of professional stagnation, the level of communicative tolerance is low, however, some people have a high level of communicative tolerance, and it is explained by the fact that for these individuals, professional stagnation turns into the assimilation of professional techniques and technologies aimed at self-improvement and self-development. The level of rigidity increases, that appears in conflict, affective enthusiasm for the dominant idea, which prevents the establishment of interaction with others. In the communicative sets, the negative personal experience of communication with others is most evident, and it is logical considering the work experience and the peculiarity of interaction.

Key words: communicative tolerance, teacher, professional life, personal characteristics, professional environment, rigidity, set.

Вступ. Основним аспектом становлення професіонала – це наявність в нього добре розвинутої толерантності. Особливо важливою ця якість є для фахівців, що працюють в системі професійних відносин «людина-людина», зокрема в професії педагога. Для успішного ведення професійної діяльності в педагогів важливим є психологічна підготовка, що включає в себе комунікативну толерантність.

Говорячи про комунікативну толерантність, насамперед варто зазначити, що вона являє собою здатність особистості до взаємодії з

іншими, та включає в себе пізнання особистості самої себе, партнера по комунікації, толерантні установки поведінки та спілкування (Скок, 2007). Комунікативна толерантність включає в себе навички перебудовувати свою поведінку і спілкування, при виконанні завдань, до обставин, що складаються в процесі комунікації та взаємодії, здатності до гнучкості, мобільності (Зарицька, Лапа, 2017).

Проблему комунікативної толерантності в своїх роботах досліджували ряд відомих науковців, так Ховард Гарднер визначав комунікативну толерантність як важливу складову соціального інтелекту (Gardner, 1993) З. Агеєва, зазначає, що для комунікативної толерантності характерною ознакою є ставлення людини до інших, здатність до взаємодії (Агеєва, 2012). В. Бойко (Лапа, 2016) вказує на те, що комунікативна толерантність включає в себе ставлення особистості до інших людей, та визначає рівень цього ставлення до неприємних та неприйнятних, на її думку психічних станів, якостей та вчинків партнерів по взаємодії. Про актуальність дослідження теми комунікативної толерантності у педагогічній сфері вказує багато науковців (Griffiths, Inceşay, 2016; Muharib, Pennington, 2019; Muharib, et al., 2019; Scopa, Palagi, 2016; Sumter, et al., 2020).

Становлення особистості в професійній діяльності включає в себе такі етапи: вибір, навчання, адаптація та особистісна реалізація в професійній діяльності. На основі цього (Гайдук, 2019) виділяє такі періоди професійного становлення педагога: 1 – період професійної адаптації (педагоги зі стажем роботи до 5-ти років); 2 – період професійної реалізації (педагоги зі стажем роботи до 10-ти років); 3 – період професійної стагнації (педагоги зі стажем роботи більше 10-ти років).

Дослідження комунікативної толерантності, як важливого аспекту професійної майстерності педагогів на різних етапах професійного життя педагогів, сприяють розробці програм навчання та підготовки педагогічних кадрів, виробленню рекомендації щодо розвитку комунікативних навичок, стратегій комунікацій, зміни установок в процесі взаємодії.

Мета статті - визначити рівень комунікативної толерантності педагога, на різних етапах його професійного становлення та її особливостей: здатності до гнучкості, комунікативних установок.

Методи та процедура дослідження. Для реалізації дослідницької мети нами був підібраний діагностичний

інструментарій, який дозволяє вивчити рівень комунікативної толерантності педагога на різних етапах професійного становлення. Методологічну основу дослідження склали такі методики: Методика діагностики комунікативної установки за В.В. Бойком (Шевенко, 2016), Методика діагностики комунікативної толерантності (за В.В. Бойко) (Шевенко, 2016), Тест ригідності. Експериментальну базу дослідження склали педагогічні працівники Волинського фахового коледжу Національного університету харчових технологій. В опитуванні взяло участь 100 осіб, віком від 25 до 63 років.

Обговорення результатів.

Перед початком дослідження вибірку педагогів було розподілено на групи: де: група 1 – педагогічні працівники зі стажем роботи до 5 років; група 2 – педагогічні працівники зі стажем роботи 5-10 років; група 3 – педагогічні працівники зі стажем роботи більше 10 років. Для оцінки рівня комунікативної в виділених групах педагогічних працівників, на першому етапі нашого дослідження була проведена методика діагностики комунікативної толерантності (за В.В. Бойко). Дана методика дозволила нам визначити загальний рівень комунікативної толерантності та рівні толерантності за окремими показниками - неприйняття індивідуальності іншого, використання себе як еталона, нетерпимість до особистісного дискомфорту партнера по спілкуванню тощо. Отримані результати представлені на Рисунку 1

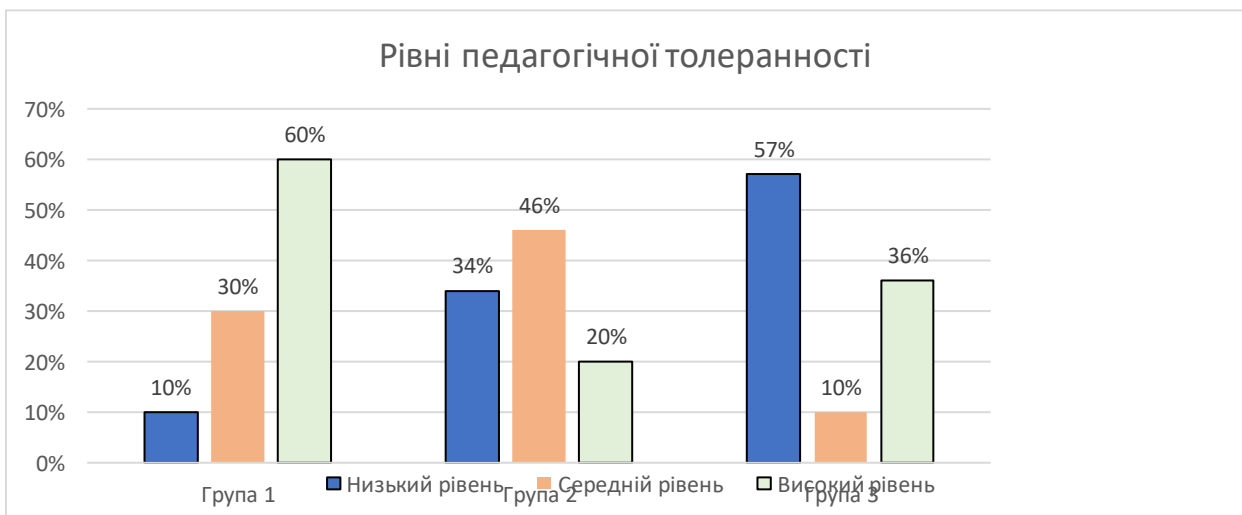

Рис. 1. Візуальне представлення результатів дослідження рівнів комунікативної толерантності за методикою В.В. Бойко

Отже як ми бачимо з результатів дослідження за методикою В.В. Бойко, в групах педагогічних працівників, на різних етапах

професійного життя проявляється різний рівень комунікативної толерантності. Зокрема для 1 групи педагогів характерним є високий рівень комунікативної толерантності 60%, що свідчить про їхню достатню врівноваженість. Такі особи передбачені у своєму ставленні до партнера, з ними комфортно здійснювати спільну діяльність, вони уникають ситуацій, які викликають або підкреслюють відмінності між іншими. В цих педагогів доброзичлива манера спілкування спрямована на хороші взаєностосунки з оточуючими, повагу іншої особистості співпереживання.

У групі 2, яка знаходяться в періоді професійної реалізації ми бачимо деякі зміни в проявах рівня комунікативної толерантності, на такому етапі професійного життя цей вид толерантності знаходиться на середньому рівні (46% вибірки), що вказує на досить розвинені комунікабельні якості особистості, які знаходять свій прояв у стриманості, тактовності, доброзичливості у стосунках, поряд з цим особи з таким рівнем комунікативної толерантності зрідка виявляючи негативні емоції до оточуючих. Це можна пояснити тим, що людина володіє комунікативними знаннями, але не завжди ситуаційно здатна переносити їх у практичну діяльність. Низький рівень комунікативної толерантності в групі 2 спостерігався у 34 % вибірки, а високий у 20 % респондентів.

У групі 3, яка перебуває в періоді професійної стагнації рівень комунікативної толерантності здебільшого перебуває на низькому рівні (57% вибірки). Низький рівень комунікативної толерантності вказує, що в таких педагогів проявляється вороже ставлення до партнера, вони завжди відстоюють свої потреби, неспроможні виявляти прихильність до інших, приймати їх в усіх їх проявах, нездатні стримувати своє незадоволення ними. У спілкуванні проявляється прагнення до відчуженості, наміри довести свою зверхність, стійке неприйняття індивідуальності іншого, прояви категоричності чи консерватизму в оцінках людей, прагнення перевиховати їх. Особи з низьким рівнем комунікативної толерантності не вміють пробачати помилки іншим, нетерпимі до фізичних чи психічних властивостей людини. Низький рівень комунікативної толерантності проявляється в невмінні приховувати або хоча б згладжувати неприємні почуття, які виникають при зіткненні з партнерами, негативний емоційний фон спілкування, некеровані негативні реакції, негнучкість, – все це означає, що

свідомість «застрягає» на відмінностях між сприйняттям власної особистості та інших людей

Варто зазначити, що під час аналізу результатів у групі 3 ми виявили, що у 36% досліджуваних, проявляється високий рівень комунікативної толерантності. Таке явище ми можемо пояснити тим, що стагнація може відбуватися не лише у напрямку стабілізації готових стереотипів універсалізації власного досвіду або імітації досвіду інших, або у напрямку асиміляції професійних прийомів і технологій, орієнтованих на самовдосконалення.

На кожному етапі професійного життя педагога змінюється і рівень його комунікативної толерантності, це пов'язується зі співвідношенням таких якостей особистості як: ригідність – пластичність. Варто звернути увагу на той факт, що комунікативна толерантність залежить від здатності людини до гнучкості та пластичності поведінки, емоцій, мислення та установок. Це твердження обумовило використання «Тесту-опитувальника рівня ригідності», який використовується для визначення рівня ригідності. Ригідністю називається індивідуальна особливість психіки людини, що виявляється у труднощах змінювати звичний спосіб дій, загальмованості мислення, відповідно ситуацій, що складають. Відсутня гнучкість в поведінці особистості веде до труднощів адаптації до нових людей по взаємодії і комунікації. Результати діагностики ригідності педагогів на різних етапах їхнього професійного життя представлені на Рисунку 2.

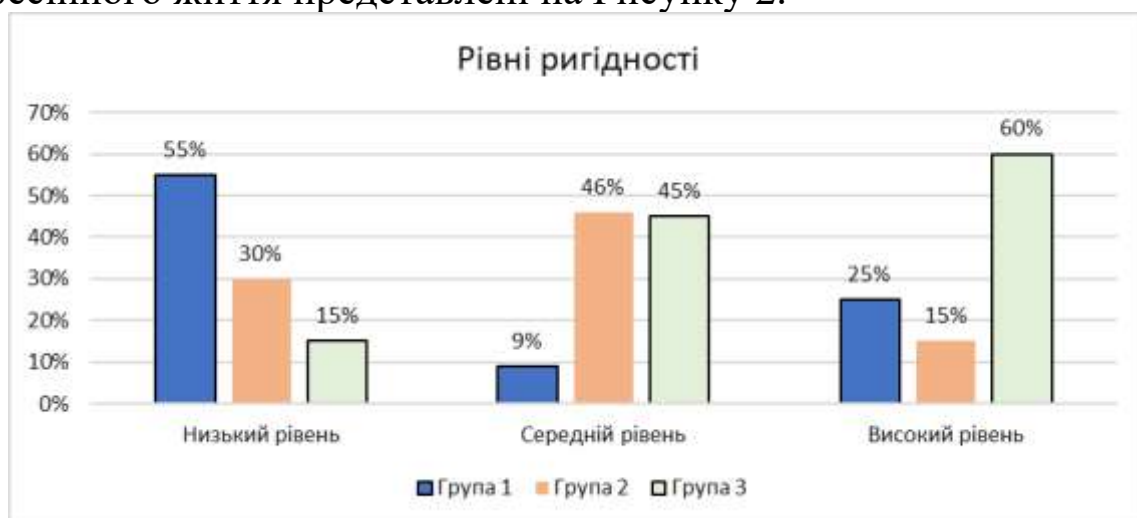

Рис.1. Рівень ригідності в педагогів на різних етапах професійного життя

Отже як ми бачимо з результатів діагностики ригідності в педагогів, що увійшли до Групи 1 (стаж роботи до 5 років) високий

рівень ригідності, який притаманний 4 особам (15% вибірки), середній рівень виявився у 8 осіб (30% вибірки). Більша половина досліджуваних проявила низький рівень ригідності 15 осіб (55% вибірки), що свідчить, що переважаюча більшість педагогічних працівників зі стажем роботи до 5 років є пластичними, гнучкими і мобільними, вони здатні змінювати свої інтереси і установки відповідно до змін поведінки партнерів по взаємодії.

У Групі 2 ми спостерігаємо деякі зміни у проявах ригідності, на цьому етапі професійного життя все більше починає зростати її рівень. Як ми бачимо у цій групі досліджуваних, ригідність проявляється на середньому 15 осіб (46%) і високому рівнях 14 осіб (45%). Виявлені результати, свідчать про незмінність інтересів і установок, на цьому етапі професійного життя, які спрямовані на відстоювання своєї думки, на активність позиції, яка під впливом зовнішніх сил тільки посилюється. Можна сказати, що з набуттям досвіду в даній групі, в педагогів зростає вірність своїм принципам, що перешкоджає побудові адекватної взаємодії та відношення до інших, проте поруч зі зниженням пластичності, такі люди більш стійкі до стресів, оскільки вони меншою мірою залежать від змін середовища.

Щодо 3 групи педагогів, то ми бачимо, що з більшим стажем професійної діяльності зріс рівень ригідності, у 25 осіб (60 % вибірки), такі особи вирізняються конфліктністю, афективною захопленістю домінуючою ідеєю, що перешкоджає встановленню взаємодії з іншими. Варто також зазначити що 10 осіб (25 %) проявили низький рівень ригідності, що добре корелює з попередніми показниками високого рівня комунікативної толерантності за методикою В. Бойка, що лише підтверджує той факт, що особи з більше як 10 річним стажем здатні переосмислювати власну діяльність і йти шляхом самовдосконалення і саморозвитку.

Наступним інструментом, який допоміг нам вивчити особливості прояву комунікативної толерантності на різних етапах професійного життя педагогів стала Методика діагностики комунікативної установки за В.В. Бойком. Дослідження комунікативної установки на різних етапах професійного життя педагогів дозволить прослідкувати їхню готовність реагувати на ті чи інші якості партнерів по взаємодії, що обумовлено наявними у неї досвідом спілкування, оцінками і переживаннями їх сутності,

поглядів і поведінки. Результати діагностики комунікативної установки представлені в Таблиці 1 та Рисунку 3.

Таблиця 1

Результати діагностики комунікативної установки за В.В. Бойком

№	Шкали методики	Група 1	Група 2	Група 3
1.	Замаскована жорстокість по відношенню до людей, у судженнях про них.	14%	46%	20%
2.	Відкрита жорстокість по відношенню до людей.	12%	12%	16%
3.	Обґрунтований негативізм у судженнях про людей.	14%	8%	16%
4.	Схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю.	42%	26%	2%
5.	Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими.	18%	8%	46%

Отже як ми бачимо з результатів дослідження комунікативної установки за методикою В. Бойко в педагогів на різних етапах професійного життя комунікативна установка має своє наповнення. Для групи 1 комунікативна установка проявляється в негативному особистому досвіді спілкування з оточуючими, схильності робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю. Для групи 2 в комунікативній установці переважає замаскована жорстокість по відношенню до людей, у судженнях про них. Для групи 3 в комунікативній установці найбільш проявляється негативний особистий досвід спілкування з оточуючими, що в принципі є логічним зважаючи на стаж роботи і особливість взаємодії.

Висновки. Для успішного ведення професійної діяльності в педагогів важливим є психологічна підготовка, що включає в себе комунікативну толерантність, яка являє собою здатність особистості до взаємодії з іншими, та включає в себе пізнання особистості самої себе, партнера по комунікації, толерантні установки поведінки та спілкування, а також здатності людини до гнучкості, мобільності, навичок перебудовувати свою поведінку і спілкування, при виконанні завдань, до обставин, що складаються в процесі комунікації та взаємодії.

Рівень комунікативної толерантності, та її особливостей змінюються на різних етапах професійної діяльності педагогів. В

період адаптації комунікативна толерантність має високий рівень, що вказує на те, що з такими особами комфортно здійснювати спільну діяльність, в них доброзичлива манера спілкування спрямована на хороші взаєностосунки з оточуючими, вони поважають іншу особистість. В цей період педагоги здатні змінювати свої інтереси і установки відповідно до змін поведінки партнерів по взаємодії. Комунікативна установка проявляється в негативному особистому досвіді спілкування з оточуючими, схильності робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю.

В період професійної реалізації комунікативна толерантність знаходиться на середньому та низькому рівні. На цьому етапі професійного життя спостерігаються зростати ригідність, що виявляється нездатності змінювати інтереси і установки, які спрямовані на відстоювання своєї думки, на активність позиції, яка під впливом зовнішніх сил тільки посилюється та перешкоджає побудові адекватної взаємодії та відношення до інших. В комунікативній установці, на цьому етапі професійного життя, переважає замаскована жорстокість по відношенню до людей, у судженнях про них.

В період професійної стагнації низький рівень комунікативної толерантності, проте у деяких досліджуваних, проявляється високий рівень комунікативної толерантності, що пояснюється тим що для цих осіб вибірки професійна стагнація обертається асиміляцією професійних прийомів і технологій, орієнтованих на самовдосконалення і саморозвиток. Збільшуються рівень ригідності, що проявляється в конфліктності, афективній захопленості домінуючою ідеєю, що перешкоджає встановленню взаємодії з іншими. В комунікативній установці найбільш проявляється негативний особистий досвід спілкування з оточуючими, що в принципі є логічним зважаючи на стаж роботи і особливістю взаємодії.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані в подальшому вивченні особистості педагогів на різних етапах їхнього становлення, а також при розробці програм їхнього саморозвитку, тренінгів з розвитку взаємодії тощо.

Література:

1. Агеєва, З. (2012). Комунікативна толерантність як елемент комунікативної компетентності особистості. *Вісник Іванівського державного університету. Серія «Природничі, суспільні науки», 1*, 49-53.
2. Брюховецька, О. В. (2016). Функції професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність*, 5-8.
3. Винославська, О.В. (2004). Етико-психологічні проблеми професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищої школи. *Психологічний ресурс простору вищої освіти, 1*, 29-39.
4. Гайдук, Г.А. (2015). Професійна толерантність особистості: огляд теоретичних позицій вивчення феномену. *Проблеми гуманітарних наук*, 35, 49-60.
5. Зарицька, В. В., Лапа, В. М. (2017). Структура комунікативної толерантності: аналіз наукових підходів. *Молодий вчений*, 2 (42), 77-80. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/19.pdf>
6. Лапа, В. М. (2016). Наукові підходи до визначення поняття «комунікативна толерантність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*, 6(2), 61-65.
7. Гайдук, Г. А. (2019). Мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагога. *Автореф. дис. к. психол. наук*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
8. Скок, А. Г. (2007). Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 34, 79-84.
9. Шевенко, А. М. (2016). *Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю*. Київ.
10. Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. New York: Basic Books.
11. Griffiths, C., İnceçay, G. (2016). Styles and Style-Stretching: How are They Related to Successful Learning?. *Journal of Psycholinguist Research*, 45, 599–613 <https://doi.org/10.1007/s10936-015-9366-2>
12. Muharib, R., Correa, V. I., Wood, C. L., Haughney, K. L. (2019). Effects of functional communication training using GoTalk Now iPad application on challenging behavior of children with autism spectrum disorder. *Journal of Special Education Technology*, 34, 71–79. <https://doi.org/10.1177/01626434187834>
13. Muharib, R., & Pennington, R. C. (2019). My Student Cannot Wait! Teaching Tolerance Following Functional Communication Training. *Beyond Behavior*, 28(2), 99–107. <https://doi.org/10.1177/1074295619852106>
14. Scopa, C., & Palagi, E. (2016). Mimic me while playing! Social tolerance and rapid facial mimicry in macaques (*Macaca tonkeana* and *Macaca fuscata*). *Journal of Comparative Psychology*, 130(2), 153–161. <https://doi.org/10.1037/com0000028>
15. Sumter, M.E., Gifford, M.R., Tiger, J.H., Effertz, H.M. and Fulton, C.J. (2020). Providing noncontingent, alternative, functional reinforcers during delays following functional communication training. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 53, 2319-2329. <https://doi.org/10.1002/jaba.708>

References

1. Aheieva, Z. (2012). Komunikatyvna tolerantnist yak element komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti [Communicative tolerance as an element of a person's communicative competence]. *Visnyk Ivanivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Pryrodnychi, suspilni nauky» – Bulletin of Ivanovo State University. Series "Natural, social sciences", 1*, 49-53 [in Ukrainian].

2. Briukhovetska, O. V. (2016). Funktsii profesiinoi tolerantnosti kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Functions of professional tolerance of heads of general educational institutions]. *Instytutsionalni peretvorennia v suspilstvi – Institutional transformations in society: world experience and Ukrainian reality*, 5-8. [in Ukrainian].
3. Vynoslavska, O.V. (2004). Etyko-psykholohichni problemy profesiinoi diialnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchoi shkoly [Ethical and psychological problems of the professional activity of scientific and pedagogical workers of a higher school]. *Psykhologichnyi resurs prostoru vyshchoi osvity – Psychological resource of the space of higher education*, 1, 29-39 [in Ukrainian].
4. Haiduk, H.A. (2015). Profesiina tolerantnist osobystosti: ohliad teoretychnykh pozytsii vvychennia fenomenu [Professional tolerance of personality: revive of theoretical positions of studying of the phenomenon]. *Problemy humanitarnykh nauk - Problems of humanitarian sciences*, 35, 49-60. [in Ukrainian].
5. Zarytska, V. V., Lapa, V. M. (2017). Struktura komunikatyvnoi tolerantnosti: analiz naukovykh pidkhodiv.[Structure of communicative tolerance: analysis of scientific approaches]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 2 (42), 77-80 [in Ukrainian].
6. Lapa, V. M. (2016). Naukovi pidkhody do vyznachennia poniattia “komunikatyvna tolerantnist” [Scientific approaches to the definition “communicative tolerance”]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykhologichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological sciences*, 6(2), 61-65 [in Ukrainian].
7. Haiduk, H. A. (2019). Motyvatsiino-smyslovi chynnyky profesiinoi tolerantnosti pedahoha [Motivational-semantic factors of professional teacher's tolerance]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University [in Ukrainian].
8. Skok, A. H. (2007). Komunikatyvna tolerantnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [The Communicative Tolerance of the Higher Educational Establishment Teacher]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 34, 79-84 [in Ukrainian].
9. Shevenko, A. M. (2016). *Metodychne zabezpechennia vidboru uchnivskoi molodi do vyshchykh navchalnykh zakladiv pedahohichnoho profiliiu. [Methodological support of the selection of young students to higher educational institutions of a pedagogical profile]*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. New York: Basic Books.
11. Griffiths, C., Inceçay, G. (2016). Styles and Style-Stretching: How are They Related to Successful Learning?. *Journal of Psycholinguist Research*, 45, 599–613 <https://doi.org/10.1007/s10936-015-9366-2>
12. Muharib, R., Correa, V. I., Wood, C. L., Haughney, K. L. (2019). Effects of functional communication training using GoTalk Now iPad application on challenging behavior of children with autism spectrum disorder. *Journal of Special Education Technology*, 34, 71–79. <https://doi.org/10.1177/01626434187834>
13. Muharib, R., & Pennington, R. C. (2019). My Student Cannot Wait! Teaching Tolerance Following Functional Communication Training. *Beyond Behavior*, 28(2), 99–107. <https://doi.org/10.1177/1074295619852106>
14. Scopa, C., & Palagi, E. (2016). Mimic me while playing! Social tolerance and rapid facial mimicry in macaques (*Macaca tonkeana* and *Macaca fuscata*). *Journal of Comparative Psychology*, 130(2), 153–161. <https://doi.org/10.1037/com0000028>
15. Sumter, M.E., Gifford, M.R., Tiger, J.H., Effertz, H.M. and Fulton, C.J. (2020). Providing noncontingent, alternative, functional reinforcers during delays following functional communication training. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 53, 2319-2329. <https://doi.org/10.1002/jaba.708>

Received: 14.03.2023

Accepted: 07.04.2023